

Komentar in karta: 3/70 SLA V283(b).01 'jarem za dva vola'

Matej Šekli, Nina Pahor

1. Gradivo

Prvotno vprašanje V283 *jarem* iz Ramovševe vprašalnice je bilo v prenovljeni vprašalnici po letu 1961 razdeljeno na dve vprašanji, in sicer na a) *jarem za enega vola* in b) *jarem za dva vola*. Gradivo, zbrano pred letom 1961, torej leksemov za ožja pomena ne ločuje, v ta komentar pa so vključena le poimenovanja z ožjim pomenom 'jarem za dva vola'.

Za ožji pomen 'jarem za dva vola' se v večini govorov uporablja beseda *jarem* (z izpeljankami *jarmič*, *jarmiček*, *jaremček*, *jarmen*, ki pa so enkratnice oz. sestavine večbesednih leksemov). Pogostejši so tudi leksemi *komat*, *teleg-*, *homot*, *igo*, *klamba*. Vsi ti leksemi se uporabljajo tudi za širši pomen 'jarem', kar pomeni, da se v teh govorih pri poimenovanju ne ločuje med širšim pomenom 'jarem' in ožjim pomenom 'jarem za dva vola'. Poimenovanja, ki eksplicitno odražajo ožji pomen, so bolj redka, npr. domači večbesedni leksemi (*laški jarem* 'jarem za dva vola' : *briški jarem* 'jarem za enega vola' v T087, *jarem od para*, *telege za par*, *telege za dva vola* ipd.), med katerimi je veliko enkratnih poimenovanj, ter po večini iz nemščine prevzeto besedje oz. hibridne tvorbe z iz nemščine prevzetimi sestavinami *zwei-* 'dvo-' (*cvajšpanik*, *cvajšpanigar*) in *doppelt* 'dvojen' (*topelt igo*, *topelt išes*, *topeldjugo*, *topeltno igo*, *topler*).

Večinoma se dvojni jarmi uporabljajo za govejo živino (vola, kravo), ponekod je v opombi zapisano, da se uporabljajo tudi za konja, npr. *komat* v T108, T193. Za *topeltno igo* je v T015 navedeno, da je leseno, *telege* v T300 pa so »lahek jarem«, medtem ko so jih v T094 »imeli za mlade junce«. Za T178 in T417 je v opombah navedeno, da je »vsak vol imel svoj jarem«, v T280 pa, da so za vprego dveh volov uporabili dva jarma.

V T007, T090 in T238 izraza za (dvojni) *jarem* ne poznajo, za T078 je zapisano, da tam »volov nimajo«, za T198 in T200 pa, da »(dvojnega) jarma tu ne uporabljajo«.

2. Morfološka analiza

jarem < *ar̥m-ṽ 'jarem'

cel(i) jarem < *cěl-ṽ(-j-b) ar̥m-ṽ ← *cěl-ṽ 'cel, ves' + *ar̥m-ṽ

veliki jarem < *vel-ik-ṽ-j-b ar̥m-ṽ ← *vel-ik-ṽ 'velik' (← *vel-ṽ 'velik') + *ar̥m-ṽ

dvojni jarem < *d̥v-oj-ṽn-ṽ-j-b ar̥m-ṽ ← *d̥v-oj-ṽn-ṽ (← *d̥v-oj-ṽ 'dvoj' ← *d̥v-a 'dva') + *ar̥m-ṽ

dolgi jarem < *d̥lg-ṽ-j-b ar̥m-ṽ ← *d̥lg-ṽ 'dolg, ne kratek' + *ar̥m-ṽ

- laški jarem** < *volš-*bsk*-*č*-*j*-*č* *arbm*-*č* ← *volš-*bsk*-*č* (← *Volx-*č* 'Román, Furlan, Italijan') + **arbm*-*č*
- dva jarma** < **d**v**v*-*a* *arbm*-*a* ← **d**v**v*-*a* + **arbm*-*č*
- jarem od para** < **arbm*-*č* *otb* (*par*)-*a* ← **arbm*-*č* + **otb* 'od' + *(*par*)-*č* 'par' (← srvnem. *pār* 'par')
- jarem za par** < **arbm*-*č* *za* (*par*)-*č* ← **arbm*-*č* + **za* 'za' + *(*par*)-*č*
- jarem s kambi** < **arbm*-*č* *sč*(*n*) (*kamb*)-*y* ← **arbm*-*č* + **sč*(*n*) 'skupaj z' + *(*kamb*)-*a* (← avstr. nem. *Kamp* 'komat')
- jarem za dva junca** < **arbm*-*č* *za d**v**v*-*a* *jun*-*č**c*-*a* ← **arbm*-*č* + **za* + *d**v**v*-*a* + **jun*-*č**c*-*č* (← **jun*-*č* 'mlad')
- ta veliki jarmič** < **t*-*vel*-*ik*-*č*-*j*-*č* *arbm*-*ič*-*č* ← **ta*/**t**č*/**tě*/**tę* 'ta' + **vel*-*ik*-*č* + **arbm*-*ič*-*č* (← **arbm*-*č*)
- jarmiček** < **arbm*-*ič*-*č**k*-*č*
- jaremček** < **arbm*-*č**č*-*č**k*-*č*
- jarmen** < **arbm*-*en*-*č*
- igo** < **j**č**g*-*o* < **j**č**g*-*o* 'jarem, igo'
- topelt igo** < *(*toplt*)-*č* *j**č**g*-*o* ← nem. *doppelt* 'dvojen' (po bav. nem. prehodu *d* > *t*-) + **j**č**g*-*o*
- topeltno igo** < *(*toplt*)-*č**n*-*o*-*j*-*e* *j**č**g*-*o* ← *(*toplt*)-*č**n*-*č* (← nem. *doppelt* 'dvojen' (po bav. nem. prehodu *d* > *t*-)) + **j**č**g*-*o*
- topelt ižes** < *(*toplt*)-*č* *j**č**ž*-*es*- ← *(*toplt*)-*č* (← nem. *doppelt* 'dvojen') + **j**č**ž*-*es*- (po naslonitvi na tip **kol*-*o*, rod. ed. **kol*-*es*-*e*; najverjetneje prvotno **ižeso*, v govorih s samoglasniškim upadom izglasnega *-*o*)
- jugo** < **jug*-*o*, nejasno, verjetno v zvezi z *igo*
- topeldjugo** < *(*topld*)-*jug*-*o* ← *(*topld*)- (← nem. *doppelt* 'dvojen' (po bav. nem. prehodu *d* > *t*-)) + **jug*-*o*
- vlaka** < **volk*-*a* ← **vel**ti* (< **velk*-*ti*) **v**č**l**k*-*č* 'vleči'
- trojka** < **tr*-*o**j*-*č**k*-*a* ← **tr*-*o**j*-*č* 'troj' ← **tr*-*č**j*-*e* 'trije', **tr*-*i* 'tri'
- tele/g-** < **tel**č**g*-*a* / **tel**č**g*-*č* (im. mn.), dalje nejasno (*l* ≥ *n* v T240–T241, T244, T258, T260, T264, T266, T268, T271–T272, T275)
- telege za par** (im. mn.) < **tel**č**g*-*č* *za* (*par*)-*č* ← **tel**č**g*-*č* + **za* + *(*par*)-*č*
- homot** < **xom**č**t*-*č* 'komat'
- komat** < *(*komat*)-*č* ← srvnem. *komat* 'komat' (← **xom**č**t*-*č* 'komat')
- topler** < *(*topler*)-*j*-*č* ← nem. *Doppler* 'dvojniki, kar je dvojno' (po bav. nem. prehodu *d* > *t*-)
- žilj** < *(*žil*)-*č* ← srvnem. *sil*, *sile* 'vrv, jermen'
- kambe** (im. mn.) < *(*kamb*)-*č* ← *(*kamb*)-*a* ← avstr. nem. *Kamp* 'komat'
- klamb-** < *(*klamb*)-*a* / *(*klamb*)-*č* (im. mn.), nejasno, morda v zvezi s *kamba* / nar. nem. *Klambe* 'sponka' (¹DWB)
- cvajšpanik** < *(*cvajšpanik*)-*č* ← nem. *zweispännig* 'dvovrežen' (po nar. nem. prehodu *ä* > *a*)

cvajšpanigar < *(*cvajšpanigar*)-j-*b* ← nem. *zweispänniger* 'dvovprežen' (po nar. nem. prehodu *ä* > *a*)

jeher < *(*jexer*)-*b* ← nem. *Jöcher* 'jarem' (po nar. nem. prehodu *ö* > *e*)

dupljak < *(*duplák*)-*b* ← nar. hrv. *dupljak* 'kar je dvojno'

bašt < *(*bašt*)-*b* ← it. *basto* 'leseno tovorno sedlo'

urjuga, nejasno, verjetno v zvezi z *jugo*

osak, nejasno, morda **os-ak*-*b* ← **os*-*b* 'os'

vajvat, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *jeher* v T020, *urjuga* v T050, *bašt* v T060, *vlaka* v T082, *kambe* v T102, *trojka* v T146, *vajvat* v T169, *osak* v T179, *žilj* v T235, *topler* v T307, *cvajšpanigar* v T366 in *dupljak* v T410.

Kot enkratnice z *jarm*- so kartirani leksemi *jarmen* v T169, *jarmiček* v T240 in *jaremček* v T262.

Kot enkratnici z *-jugo* sta kartirana leksema *jugo* v T028 in *topeldjugo* v T010.

Kot enkratne besedne zveze z *jarm*- z levim prilastkom so kartirani leksemi *laški jarem* v T087, *veliki jarem* v T399, *dvojni jarem* v T401, *dolgi jarem* v T405 ter *dva jarma* v T397 in *ta veliki jarmič* v T252.

Kot enkratne besedne zveze z *jarem* z desnim prilastkom so kartirani leksemi *jarem s kambi* v T111, *jarem za par* v T299 in *jarem za dva junca* v T414.

Kot enkratna besedna zveza s *telege* je kartiran leksem *telege za par* v T299.

Kot besedna zveza z *igo* sta kartirana leksema *topelt igo* v T005 in *topeltno igo* v T015–T016.

Kot enkratna besedna zveza z *ižes*- je kartiran leksem *topelt ižes* v T204.

Kot tretji odgovor v posamezni točki je z znakom za komentar kartiran leksem *jarem* v T169.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T007, T078, T090, T198, T200 in T238.

4. Uporabljena dodatna literatura

¹DWB (<https://www.dwds.de/wb/dwb/klambe>, dostop 15. 5. 2023)

5. Primerjaj

SLA: V283.01 *jarem* (3/68), V283(a).01 *jarem za enega vola* (3/69), V284.01 *igo* (3/71), V284.03 *igo* – pomen (3/110); OLA: 826; ALE: 443; SDLA-SI: 442; ALI: 3608; ASLEF: 3260; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Jarem za dva vola ali dve kravi je bil do 60. let 20. stoletja splošno razširjena naprava za vprego goveje živine za vsakdanje delo na kmetijah, v kamnolomih, pri prevažanju industrijskega lesa in lesa ali premoga za kurjavo, prevoz ledu iz zaledenelih jezer

gostincem in mesarjem, odvažanje industrijskih odpadkov, npr. žlindre za posipavanje cest, dvorišč, igrišč in drugih površin, odvažanje smeti in druga, pogosto bolj umazana in tudi nevarna opravila.

Jarmi za vprego volov se od jarmov za vprego krav oblikovno niso bistveno razlikovali, različna je bila ponekod le velikost, kar pa je bilo odvisno tudi od velikosti (dobro ali slabše krmljenih) živali, od pasme in tudi od splošne nege, ki jo je živalim namenjal lastnik. Na nekaterih območjih Štajerske, na primer na območju južnega, jugovzhodnega ter severnega Pohorja, v večjem delu Slovenskih goric, v hribovitih Halozah, v Dravinjski dolini, na Kozjanskem in v Posotelju so poleg volov in ponekod tudi konjev za delo in vožnjo uporabljali zlasti krave, večinoma par krav. Na južnem Pohorju so telege uporabljali za oranje in vožnjo z vozovi – zlasti na hribovitih območjih so bile telege za oranje bistveno daljše od tistih za vožnjo, saj je bilo na strmih njivah mogoče le delo z daljšimi telegami.

Jarme so večinoma izdelovali kolarji, ponekod, npr. na južnem Pohorju, tudi hišni gospodarji. Poleg breze so za izdelavo jarmov in njihovih delov uporabljali tudi druge vrste lesa. Jarme so ponekod okrasili z letnicami nastanka, rozetami, enakokrakimi križi, v les vrezanimi obrobami in ponekod na Dolenjskem tudi z drobnimi trikotnimi zarezi. Najstarejši ohranjeni jarmi so iz srede 19. stoletja – ponekod so jih obdržali kot okrasni simbol kmetije ter predvsem kot spomin na nekdanjo hišno obrt in prevoznitvo z vprežno živino.

Prim.: Ložar 1944; Makarovič 1981; Novak 1960; Novak 1970; SES 2004; Sitar 1995; Stanonik 1987

7. Skica

